

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	מבוא
1	היסטוריה השוואתית של ההגירה היהודית
3	מפלט, הגירה, עלייה
5	הגירת יהודי גרמניה בין שתי מלחמות העולם: מבט על שדה המחקר
9	פרק 1: היסטוריה וזיכרון
14	פרק 2: ההגירה היהודית מעבר לים בין המלחמות
14	התמורות בארצות המוצא וגורמי הדחיפה
16	אפשרויות מוגבלות ויעדים משתנים
17	מדיניות ההגירה של ארצות הברית
19	הגירה יהודית לארצות הברית
19	מדיניות ההגירה לארץ ישראל
23	הגירה יהודית לארץ ישראל
25	מדיניות ההגירה הבריטית
26	הגירה יהודית לבריטניה
27	סיכום
	פרק 3: יהדות גרמניה בין שתי מלחמות העולם והגורמים
30	הדוחפים להגירה
30	תקופת ויימאר (1919–1933)
32	הפרופיל הדמוגרפי של יהדות גרמניה
33	העידן הנאצי
34	הדינמיקה של האמצעים שנקטו הנאצים נגד היהודים
38	התגובה הציבורית של יהודי גרמניה לנאציזם: הגירה?

פרק 4: הגירת היהודים הגרמנים: היבטים, עיתוי, יעדים

44	תקופת ויימאר
44	העידן הנאצי
47	בחירת העיתוי והיעד
52	החלטות על הגירה בשלב הראשון של השלטון הנאצי
55	הגירה מאוחרת – אחרי פוגרום ליל הבדולח
61	סיכום
68	

פרק 5: הפרופיל הדמוגרפי והתעסוקתי של המהגרים

73	ארץ ישראל
73	עידן ויימאר
73	העידן הנאצי
74	ארצות הברית
79	עידן ויימאר
79	העידן הנאצי
79	בריטניה
84	עידן ויימאר
84	העידן הנאצי
85	סיכום: ניתוח השוואתי
91	

פרק 6: לקראת קליטת הגירה המונית מגרמניה: מנקודת מבט של היעד

94	יתרונות ארץ ישראל
94	ציונות גרמנית
94	הקהילה היהודית הגרמנית בארץ ישראל ערב העידן הנאצי
96	הארגונים היהודיים העולמיים בשירות ההגירה היהודית-גרמנית
97	לארץ ישראל
101	תשתית אמריקאית
101	יהודי גרמניה בארצות הברית
102	מהגרים מגרמניה בשנות העשרים של המאה העשרים
103	מנגנון קליטה כלל-אמריקאי
105	ממשלת בריטניה, יהודי בריטניה והפליטים
110	סיכום

111	פרק 7: המפגש וההשתלבות בארץ ישראל
111	היבטים כלכליים
113	התפקיד הכלכלי במשק הארצישראלי
117	מאפיינים תרבותיים ייחודיים של המהגרים מגרמניה
120	המפגש עם היישוב ותגובות ארגוניות-פוליטיות
124	סיכום
125	פרק 8: המפגש וההשתלבות בארצות הברית
125	היבטים כלכליים
132	בין זהויות: אמריקניזציה, תודעה יהודית ומורשת גרמנית
138	סיכום
139	פרק 9: המפגש וההשתלבות בבריטניה
139	היבטים כלכליים
144	נוכחות יהודית גרמנית בבריטניה
146	"בריטונים מן היבשת": תפיסה עצמית וארגון
148	סיכום
148	ניתוח השוואתי של שלושה סיפורי הגירה
155	מקורות וביבליוגרפיה
173	מפתח

מבוא

היסטוריה השוואתית של ההגירה היהודית

בסיכום ספרו על ההגירה של יהודי גרמניה לארצות הברית במאה התשע-עשרה משווה ההיסטוריון אברהם ברקאי בין דיוקנם של היהודים הגרמנים שהיגרו לארצות הברית לזה של האוכלוסייה היהודית שנשארה בגרמניה.¹ הוא מוצא שעל אף השינוי בסביבה ובהקשר יש דמיון רב בדפוס ההתנהגות החברתית, המדינית והכלכלית של שתי הקהילות. עוד הוא טוען שיהודי גרמניה – יותר מקבוצות מיעוט אחרות של מהגרים – שימרו את אופיים הייחודי, אך מוסיף שנחוץ מחקר השוואתי נוסף.

הבחנותיו של ברקאי לא צמחו בשדה שטרם נחקר. בהיותו היסטוריון כלכלי היה חלק מהמגמה החדשה ביותר באותה דיסציפלינה היסטורית. זה שלושה עשורים ויותר שההיסטוריוגרפיה מרחיבה את אופקיה ומייחדת תשומת לב גדלה והולכת לסוגיות חברתיות ותרבותיות, "להיסטוריה מלמטה", ומאמצת כלים ושאלות ממדעי החברה. אחד המערכים החשובים ביותר של שאלות ומתודולוגיות שקיבל תנופה מאותה גישה מוכוונת מדעי החברה הוא הניתוח ההשוואתי. לאמיתו של דבר, ההיסטוריון, בהגדרתו, עניינו לספר סיפור – סיפור שמצורף רכיבו ונסיבותיו הוא ייחודי וחד-פעמי. אנשי מדעי החברה, לעומת זאת, מתמקדים בדפוסים נבחרים של התנהגות אנושית בהקשרים דומים, ומנסים לגזור מהם תבנית שאפשר להחילה על מצבים היסטוריים רבים במגוון זמנים ומקומות. ההשוואה שוברת רצפים, פוסחת על תסבוכות וקוטעת את רצף הסיפור. יתר על כן, השוואה מרמזת על מידה מסוימת של ברירה, הפשטה והוצאה מהקשר. אבל הדגש על ההקשר יקר לליבה של ההיסטוריה כדיסציפלינה ויש לו חלק מרכזי בה.² ואמנם, יש סתירה בין מסירתו של סיפור היסטורי ייחודי ובין המתודולוגיה ההשוואתית, הנוטה להדגיש

1 ברקאי, הגירה לארצות הברית.

2 קוקה, השוואה.

את הדמיון בין מאורעות היסטוריים ולא את ייחודם, שהוא העיקר מנקודת מבט היסטורית.

אחד מתחומי המחקר העיקריים של היסטוריה מוכוונת מדעי החברה הוא היסטוריה של הגירה, אבל ההיסטוריה ההשוואתית של ההגירה החלה רק בראשית המאה העשרים ואחת. המחקר שפרסם סמואל ל' ביילי הוא מחקר חלוצי מסוג זה ובמובן מסוים אפשר לראות בו מחקר לדוגמה.³ במחקרו הוא טוען שחקירה שתיתן את הדעת לניואנסים ותבחן את התנאים בארץ המוצא ואת ההבדלים בין קבוצות שונות של מהגרים מאותה ארץ מוצא, לצד נסיבות שונות בארצות היעד, תפיק דפוסים שונים של השתלבות, הסתגלות וזהות על אף המוצא והתרבות המשותפים. בעקבות ביילי הלכו גם היסטוריונים אחרים של הגירה, אלא שכמעט שלא היו בהם היסטוריונים של ההגירה היהודית.⁴

עד כה הזניח חקר ההגירה היהודית במידה רבה את הגישה ההשוואתית. הוא התרכז בעיקר בתולדותיהן של הקהילות המהגרות בארצות היעד שלהן וברוב המקרים נחקרה כל קהילה בנפרד.⁵ מגמה זו קשורה בחלקה להנחה הרווחת שההגירה היהודית הייתה בעיקר הגירה של פליטים, תוצאה של רדיפות כלכליות ומדיניות.⁶ רק בשלהי המאה העשרים החל המחקר ההיסטורי לערער על הנחה זו.⁷

התוצאה היא שהשאלות המרכזיות במחקרים מוכוונים מדעי החברה על תנועות הגירה – שאלות על התנאים בארצות המוצא לעומת התנאים בארצות היעד, על המניעים והשיקולים הנוגעים להגירה והשפעתם על קבוצות הגירה שונות, על הבחירה ביעדי הגירה ואיך ההבדלים בעיתוי ובבחירה השפיעו על תפקודם של המהגרים בחברות המארחות – כמעט לא נשאלו.⁸

המחקר על ההגירה היהודית לארץ ישראל הוא דוגמה קיצונית של דפוס זה. כיוון שמחקר זה התנהל כמעט אך ורק בהקשר היהודי והציוני, הוא מבוסס על ההנחה שהגירה זו – המכונה בעברית עלייה – הייתה מונעת ממניעים דתיים או מאידיאולוגיה לאומית, ולכן היא ייחודית בהרכבה החברתי-דמוגרפי.⁹ הדיון

3 ביילי, מהגרים. 3

4 יוצא דופן מבחינה זו הוא מחקרה של קוברין (קוברין, ביאליסטוק היהודית), שמתמקד בעיקר בקשרי הגומלין בין התפוצות לכתוב ובבניית קהילת זיכרון. 4

5 למשל גרטנר, ההגירה באנגליה; הרשר, החוויה היהודית. 5

6 מארוס, פליטים אירופים. 6

7 גרטנר, ההגירה הגדולה; סורין, זמן לבנות; ניומן ומסיל, דפוסי הגירה. 7

8 דוגמה למחקר החורג מדפוס זה הוא מחקרו של מצר (מצר, המשק המפוצל, עמ' 59–83), שמשתמש במסגרת מתחום מדעי החברה כתמה מארגנת. 8

9 אייזנשטדט, עלייה והגירה. 9

בעלייה מאז ראשיתה של התנועה הציונית מבוסס בעיקרו על נקודת המבט של תרומתה להתפתחות הזהות הלאומית היהודית בארץ ישראל. מעטים ערערו על נקודת מבט זו.¹⁰

מפלט, הגירה, עלייה

להבדיל מגישות הנזכרות לעיל, ההיפותזה המנחה את הספר הזה היא שההגירה היהודית בעידן המודרני לא הייתה שונה בעיקרה מתנועות הגירה המוניות אחרות ולא הייתה בהכרח תנועה של פליטים. מאז ומעולם נבעה הגירה המונית משילוב של גורמים דוחפים חזקים לצאת מארץ המוצא וגורמים מושכים קוסמים בארץ היעד. הגורם הדוחף הנפוץ ביותר היה לחץ כלכלי. הוא הביא אנשים לנסות את מזלם במדינות שבהן ניתנה להם ההזדמנות לשפר את תנאי חייהם ולדאוג לעתיד טוב יותר לצאצאיהם. מנקודת מבטו של הפרט, הגירה היא צעד חריף שבא לאחר בחינה זהירה של יתרונות וחסרונות. אל מול התקווה לשיפור כלכלי-חברתי, הגירה פירושה עקירה מסביבה גיאוגרפית-טבעית, תרבותית-ציוויליזציונית וחברתית מוכרת, וניתוק מבני משפחה וחברים, המלווים לרוב בקשיי הסתגלות ודורשים אומץ ונכונות רבים להתחיל הכול מחדש בסביבה נוכרית זרה ובאי-ודאות אשר להצלחה בטווח הארוך. לכן אפילו במקרים של תנועות הגירה המוניות עקב גורמים דוחפים כלכליים רבי-עוצמה, שלוו לעיתים קרובות ברדיפה פוליטית וחברתית, שדרבנה רבים לבחור בהגירה למרות הקשיים, ובלבד שהיו אפשרויות להגיע לארץ אחרת – היו גם אנשים רבים שלא יצאו למסע הגדול ונשארו מאחור. לאנשים אלה נראו תלאות ההגירה מסוכנות מהבחירה להמשיך בחיים הכפופים למגבלות כלכליות, חברתיות או פוליטיות. יתר על כן, מעמדה הכלכלי של הקבוצה הנרדפת מילא אף הוא תפקיד מסוים כשנבחנה האפשרות להגר. לעשירים הייתה יכולת לחמוק מרדיפה, אם באופן מוחלט אם באופן חלקי, ואילו עוני מנע תנועה קיצונית. האפשרות להגר הייתה פתוחה רק לפני מי שהיו לו אמצעים כספיים מסוימים או קשרים כלשהם בחוץ לארץ. ההגירה ההמונית היהודית מרוסיה משנות השבעים של המאה התשע-עשרה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה יכולה לשמש דוגמה להגירה המונית שהניחה מיליוני יהודים מאחור.

מהי אפוא הגירת פליטים? ההגדרה הקיצונית תכלול שילוב של מפלט ומנוסה,

10 ראו אלרואי, ההרכב הדמוגרפי; מצר, המשק המפוצל, עמ' 59–83; הנ"ל, כלכלה, קרקע ולאומיות, עמ' 6–7.

כלומר תנועה של בני אדם שנכפה עליהם לעזוב עקב סכנה מיידית לחייהם בלי שניתנת להם האפשרות לבחון אם הם רוצים להגר, מתי הם רוצים להגר ולאן הם רוצים להגר. אם אין מוצא, ואם אין שום אפשרות להתיישב במקום חדש, כי אז המנוסה הכפויה יוצרת בעיה של פליטים, כלומר קבוצת אנשים שמנסים נואשות לעזוב את מולדתם, אינם יכולים לעשות זאת, ולכן נתונים לסכנה מיידית.

מנקודת מבט בין-לאומית, בעיית הפליטים המודרנית נעשתה בעיה דומיננטית וקבועה בעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה. עד המלחמה הייתה ההגירה הבין-לאומית חופשית למדי ורשויות המדינה לא פיקחו עליה, אבל בעקבות המלחמה הוטלה חובה להנפיק דרכון וביקורת הגבולות נעשתה שכחה יותר. המערכת הבין-לאומית החדשה – חבר הלאומים – ניסתה לספק את צורכיהן של הקבוצות השונות שנאלצו לעזוב את מולדתן, ובשנת 1935 ייסדה נציבות עליונה לענייני פליטים.¹¹ מכאן ואילך כמעט כל מי שהופעל עליו לחץ לעזוב את ארצו נחשב רשמית לפליט.

מבחינה היסטורית היו שטחים אפורים רבים שמדגימים את המורכבות של הגדרת הסוגיה של הפליטים בנפרד מסוגיית המהגרים. דוגמה משכנעת היא אלפי המהגרים לארצות הברית שבגלל חוק המכסות החדש, שנחקק ב-1921 (ראו פרק 1), נלכדו בדרכם מאירופה לארצות הברית במגוון נמלים ועברו לטיפולם של ארגוני הרווחה היהודיים. מצוקתם עוררה ספק אשר למשמעות המונח "מהגר". במסמכים רשמיים ננקטו שלל מונחים: פליטים (refugees), טרנס-מהגרים (trans-migrants), מהגרים יוצאים (emigrants), מהגרים נכנסים (immigrants), מהגרים תקועים (stranded immigrants) וזרים (aliens).¹²

אף על פי כן, המונח הטכני "פליט" אינו צריך לשמש מונח עבודה שאפשר להחיל על ההיסטוריוגרפיה של כל התקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. רבים ממי שנחשבו פליטים על פי הגדרות חבר הלאומים או ארגוני רווחה לא היו באמת פליטים מנקודת מבטם של אותם יחידים שהיו במצוקה.

הדבר נכון בייחוד להגירה היהודית-גרמנית בין שתי מלחמות העולם. עד שלהי 1938 נעשתה ההגירה היוצאת של היהודי הגרמני מתוך בחירה, גם במסגרת המגבלות החמורות שהטילה מדיניות ההגירה ביעדי ההגירה המסורתיים. לכן מחקר זה, שלא כמו מחקרים רבים אחרים, אינו רואה בהגירה היהודית הגרמנית עד שלהי 1938 הגירת פליטים והוא בוחן בזהירות את מניעי המהגרים ואת בחירת מועד ההגירה ויעדה.

11 מארוס, פליטים אירופים, עמ' 86–94.

12 גרלנד, לאחר שסגרו, עמ' 68.

את המחקר מנחה עוד סטייה מועילה ממגמות המחקר השולטות: ההגירה לארץ ישראל המנדטורית לא הייתה שונה מבחינות אלה מן ההגירה ליעדים אחרים ואי-אפשר לתלות אותה באידיאולוגיה לבדה. הפרט היהודי שהופעל עליו לחץ מצד הגורם הדוחף בחן את יעדו על פי מגוון שיקולים. אידיאולוגיה הייתה אולי רכיב אחד בשיקולים שלו, ולעיתים רכיב בעל משקל רב, אבל רק לעיתים נדירות הייתה הרכיב המכריע, כלומר רכיב שגבר על כל הגורמים השוללים הגירה. לכן עד אמצע שנות העשרים של המאה העשרים, כל זמן שארץ ישראל לא הייתה חלופה בת-ביצוע, הגיע לארץ ישראל רק קילוח דק של מהגרים. גלי ההגירה הנרחבים שהגיעו לארץ ישראל בין מלחמות העולם, ולאחר מכן, נדונים כאן אפוא באותה דרך שבה נדונה ההגירה לארצות אחרות.

לסיכום טענה זו – מחקר זה עוסק במהגרים. המונח "פליטים" משמש בו רק בהגדרה המצומצמת שניתנה לעיל, ואילו המונחים "עלייה" ו"עולים" משמשים בו רק במקרים הדורשים שימוש במונחים המקובלים באותו זמן.

הגירת יהודי גרמניה בין שתי מלחמות העולם: מבט על שדה המחקר

המחקר הנרחב על ההגירה של יהודי גרמניה בין שתי מלחמות העולם יצא נשכר ממאמצי מחקר נרחבים, הן בני הזמן הן במבט לאחור. מחקרים אלה צמחו במידה רבה מן ההשפעה העמוקה שהייתה לנסיבות הייחודיות של תנועת המהגרים עקב עליית הנאצים לשלטון בגרמניה על בני אותו זמן ועל היסטוריונים. יהדות גרמניה עלתה בהישגיה על התפוצות היהודיות האחרות, שכן היא נהנתה מאמנציפציה מלאה וממעמד תרבותי מרכזי ומילאה תפקיד חשוב בהפיכתה של גרמניה למרכז התרבות המודרנית בכל תחומי האמנות, מדעי הרוח והמדעים. תנועת ההגירה שהניעו הנאצים גרמה להלם מוחלט, שכן לא היה לה תקדים. עשרות שנים יצאו הגירות ההמונים, הן של יהודים הן של לא-יהודים, ממזרחה ומדרומה של אירופה, מארצות מתפתחות. ואילו הגירת ההמונים החדשה הזאת הייתה תנועה של אנשים שבאו מן הארץ המודרנית המתורבתת ביותר, נהנו משגשוג והשתלבו היטב בחברה הכללית. הם נדחקו החוצה במפתיע ונאלצו להתמודד עם מדיניות ההגירה הנוקשה בארצות היעד האפשריות, שהושפעה בעיקר מהשפל הכלכלי. הבעיה שלהם הפכה לנושא מרכזי בסדר היום הבין-לאומי. היא טופלה מתוך התייחסות להון האנושי של הקבוצה, הן המקצועי הן התרבותי, כולל דגש על אישים בולטים בעולם האמנויות והמדעים. ייחודה של הגירה זו נראה אחרת

מנקודות המבט של ארץ ישראל המנדטורית, של ארצות הברית או של בריטניה. בעבור הקהילה היהודית בארץ ישראל, שזה עתה החלה להתאושש מן השפל הכלכלי של המחצית השנייה של שנות העשרים, נחשבה הגירה זו נכס כלכלי גדול, ועם זאת, אתגר חסר תקדים. אין פלא אפוא שההגירה היהודית הגרמנית, ששיעורה עמד על עשרים אחוזים בלבד מגל ההגירה הגדול של 1933–1939 (העלייה החמישית), משכה אז תשומת לב רבה, וכך גם לאחר מכן.¹³ אכן, מתוך מגוון קבוצות המהגרים לארץ ישראל המנדטורית נבחנה הקבוצה הגרמנית הרבה יותר מקבוצות המהגרים ממזרח אירופה, אף שהללו היו גדולות ממנה בהרבה. בארצות הברית ובבריטניה, שהיו נתונות אז בשפל כלכלי, ניטשה מחלוקת עזה בעניין מדיניות ההגירה. היו שתמכו בכניסת מהגרים והדגישו את היתרונות הטמונים בהון האנושי והכספי שלהם; והיו שחששו מן השיעור הגבוה של בעלי מקצועות חופשיים בקרבם, מתוך הנחה שהכלכלה המודרנית אך המאובנת לא תוכל לקלוט אותם. בעקבות זאת נערכו מחקרים רבים שנועדו לתמוך בטענות צד זה או אחר בוויכוח.¹⁴

ואולם עיקר תשומת הלב לא הופנה לסוגיה הכלכלית אלא להיבט התרבותי – העברת המרכזים התוססים והחדשניים של האמנות והמדע מברלין ווינה לניו יורק, לוס אנג'לס ולונדון היא שעמדה במוקד המחקר בן הזמן ועיצבה אותו מכאן ואילך. כדי לאפשר את העברתם נעשו סידורים מיוחדים, בייחוד בבריטניה ובארצות הברית, ומאז ההגירה ממרכז אירופה מזוהה עם מעתק תרבותי זה.¹⁵ אלה הם אפוא מאפייני ההיסטוריוגרפיה של ההגירה היהודית הגרמנית בין שתי המלחמות:

- א. ההגירה היהודית הגרמנית בשנות העשרים כמעט לא נחקרה.¹⁶ בולט במיוחד הצורך לחקור את ההגירה לארץ ישראל ולארצות הברית, היעדים העיקריים של המהגרים מגרמניה בתקופת רפובליקת ויימאר. ארץ ישראל וארצות הברית מילאו תפקיד מרכזי גם בהגירתם של היהודים מגרמניה הנאצית.
- ב. רוב המחקרים מגדירים את ההגירה של שנות השלושים של המאה העשרים כהגירה של פליטים וכמעט אינם נדרשים למניעים ולשיקולים של המהגרים היוצאים. דורון נידרלנד כבר הוכיח שעד שנת 1938 לא ראו המהגרים

13 בריטשגיישימר, מהגרים יהודים; גלבר, מולדת חדשה.

14 אנג'ל ובקסטון, הפליט; דייווי וקניג, הפליטים.

15 נזכיר רק כמה דוגמאות: היילבוט, אמנים ואנשי רוח; קוזר, אקדמאים פליטים; ג'יי, גולים; ברגהאוס, תיאטרון וקולנוע.

16 מחקרו של נידרלנד יוצא דופן ומבליט בכך את הצורך במחקרים נוספים. ראו נידרלנד, מהגרים או פליטים. ראו גם סטון, ציונים גרמנים.

הפוטנציאליים את עצמם כפליטים. הם בחנו את אפשרויות ההגירה, כיווניה ועיתויה.¹⁷

ג. חבריה ה"רגילים" של אוכלוסיית המהגרים הוזנחו במידה רבה, חרף העובדה שהם היו רוב המהגרים היוצאים. נושאים כגון דימוי עצמי וזהות, למעט יוצאי דופן אחדים, נדונו בעיקר מתוך התייחסות לסופרים ואנשי רוח שביטאו את חוויותיהם במגוון פרסומים או בממוארים פרטיים שהופקדו בארכיונים ציבוריים.¹⁸ יש להודות, על כל פנים, שמספרם בקרב המהגרים מגרמניה היה גדול.¹⁹

ד. Exilforschung, או חקר הגולים, המתמקד באנשי רוח, מדענים ואמנים שגירש השלטון הנאצי, התעלם במידה רבה מן הממד היהודי הייחודי. סטפני ברון ועמיתיה נדרשים לו במפורש, אך בקיצור.²⁰ רק חוקרים מעטים המתמקדים בהעתקת התרבות הגרמנית למערב מתרכזים בהיבט היהודי של המגורשים.²¹

ה. מן ההתרכזות במעבר האינטלקטואלי והתרבותי נבע באופן טבעי העיסוק בהגירה ממרכז אירופה בכלל. ספרות המחקר לא הבחינה בין שלוש הקבוצות של המהגרים הדוברים גרמנית – גרמנים, אוסטרים וצ'כים; והיא מיעטה לעסוק ברקע ובפרופיל המדיניים, החברתיים, הכלכליים והתרבותיים הייחודיים של כל אחת מהקבוצות, בנומרות ההתנהגות שלהן ובהתנהלותן החברתית. שאלות רבות לא נשאלו אפוא. למשל: איך השפיעו ההבדלים האלה על עיתוי ההגירה ועדיה? האם הייתה להם השפעה על דפוסים מובחנים של הסתגלות? עד כמה התמזגו הקבוצות האלה זו בזו בארצות המארחות?

סקירה זו מדגימה בבירור שעדיין יש צורך במחקר שיטתי שיתמקד בהגירה של יהודי גרמניה ויבחן בשיטות השוואתיות את הגירתם לארצות השונות.²²

17 נידרלנד, שם. ראו גם פרוס, ההגירה האקדמאית.

18 אוסף של כמאה ממוארים נמצא במכון ליאו בק בניו יורק (LBINY).

19 כמה מחקרים יחדו למהגרים מן השורה: בנץ, הגלות; לוונסטיין, פרנקפורט; מירון, משם לכאן.

20 ברון ואחרים, מנוסת אמנים, עמ' 23.

21 מאיר, יהדות ומודרניות; מירון, משם לכאן; סנומן, ההשפעה התרבותית; אשהיים, מעבר לגבול.

22 דוגמה למחקר השוואתי מעין זה בהקשר אחר היא עבודתו החלוצית של גור אלרואי, שהשווה בין היהודים הרוסים שהיגרו לפני מלחמת העולם הראשונה לארץ ישראל לאלה שהיגרו באותה תקופה לארצות הברית: אלרואי, אימיגרנטים.

ספר זה מבקש למלא את הפער בתולדות ההגירה היהודית בכלל, וההגירה היהודית-גרמנית בפרט, על ידי שימוש בנקודת מבט השוואתית, על ידי דיון במהגרים מן השורה והבחירות שעשו כסובייקטים היסטוריים, ועל ידי התמקדות בקבוצה הגרמנית בלבד, בנפרד מקבוצות אחרות של מהגרים דוברי גרמנית. על אף הרקע המשותף לכאורה של המהגרים היהודים מגרמניה, נבדלו המהגרים ליעדים השונים במאפייניהם החברתיים-כלכליים, שכן המוטיבציה שלהם להגר הושפעה ממגוון גורמים שקשורים לעיתוי ולבחירת היעד. מחקר השוואתי של המסלולים השונים של היהודים הגרמנים המהגרים מאפשר להתחקות על קווי דמיון ושוני בדיוקנם של המהגרים, על דפוסי ההסתגלות שלהם ועל התפקיד שמילאו בארצות המארחות, ולבחון עד כמה שימרו את אופיים המשותף כיהודים גרמנים. ההתמקדות ביהודים שהיגרו מגרמניה לשלושה יעדים מרכזיים מעבר לים פותחת את האפשרות להתחקות גם על השפעת הפרופיל של קבוצת המהגרים בכל ארץ יעד והשפעת הנסיבות המיוחדות ששררו בה בזמן ההגירה על עיצוב דפוסי הקליטה וההסתגלות בקרבה ועל התפקיד שמילאו בה המהגרים.

מחקר השוואתי זה של מה שנראה כחלק אחד מן העם היהודי – יהודי גרמניה – קשור למגמה החדשה לבחון את ההיסטוריה היהודית הגרמנית הייחודית הנוצרת מתוך המפגש עם חברות שונות. סיפור ההגירה של יהודי גרמניה בין שתי המלחמות הוא סיפור רב-גוונים המשתרע על פני מסלולים ויעדים שונים. מחקר זה נענה לאתגר שהעמידה ההיפותזה של אברהם ברקאי בעניין אופיים הייחודי המשותף של כלל המהגרים היהודים הגרמנים, שהוזכרה בפתח מבוא זה. לשם כך הוא מציע נקודת מבט היסטורית חלופית ומעמיד במרכזו שאלה זו: האם ההגירה של יהודי גרמניה אכן יצרה תפוצה יהודית גרמנית מובחנת או שמא ציינה את סופו של הפרק הגרמני בהיסטוריה היהודית? האם נכון לטעון שההגירה ההמונית וההשמדה הביאו לסופה של יהדות גרמנית בגרמניה, אבל יצרו במקומה תפוצה יהודית גרמנית? ספר זה מציע כמה תובנות וכמה נקודות מבט שתכליתן לענות על שאלות אלה.